

PRYZSTRZEGAĆ (121) *vb impf*

W inf -strze- (10), -strzé- (1); -strze- : -strzé- MurzHist (1:1); w pozostałych formach -strze- (8), -strzé- Oczko (2); a jasne.

inf przystrzegać (40). \diamond *praes 1 sg* przystrzegam (4). \diamond *3 sg* przystrzegą (11). \diamond *1 pl* przystrzegamy (2). \diamond *2 pl* przystrzegacie (1). \diamond *3 pl* przystrzegają (12). \diamond *praet 1 sg m* przystrzegąłem, -m przystrzegaliśmy (5). \diamond *3 sg m* przystrzegął (5). \diamond *1 pl m pers -smy* przystrzegali (2). \diamond *3 pl m pers* przystrzegali (8). \diamond *fut 1 sg m* będę przystrzegął (2) *Leop, Mącz*, przystrzegać będę (1) *BudBib*. \diamond *3 sg m* będzie przystrzegął (1). \diamond *2 pl m pers* będziecie przystrzegać (2). \diamond *3 pl m pers* będą przystrzegać (4) *Leop (3), BudBib*, przystrzegać będą (1) *CzechRozm*. \diamond *imp 2 sg* przystrzegaj (1). \diamond *1 pl* przystrzegajmy (1). \diamond *2 pl* przystrzegajcie (2). \diamond *con 1 sg m* bych przystrzegął (1). \diamond *3 sg m* by przystrzegął (3). \diamond *1 pl m pers* bychmy przystrzegali (1). \diamond *3 pl m pers* by przystrzegali (5). \diamond *impers* [przystrzeg(a)no być mą.] \diamond *praet* przystrzegano (1). \diamond *part praes act* przystrzegając (5).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (trzy z niżej notowanych przykładów) – XVII (z Cn) – XVIII w. s.v. przystrzedz.

1. *Postępować zgodnie z jakimiś nakazami, regułami, normami: wypełniać, przestrzegać; custodire Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; observare Modrz, Cn; retinere Mącz; colere, sequi, servire, tenere, tueri Cn (71):* By inftigował na te ktorzy nie piluią/ Vrzędy ná fie wzięwłzy iż nie przyftrzegaią. *WierKróc B3.*

przystrzegać czego [= nakazu] (44): MurzHist H2v; MurzNT 116; ci co thwoyey prawdy przyftrzegaią/ Wyeczną rofkofz máyą. *LubPs ee2v; GroicPorz kv;* Ielli fynowie twoi będą przyftrzegac theftamentu mego [tj. bożego]/ y fwiadectw moich thych co ich náuczę. I fynowie ich aż ná wieki/ będą oliádac ftolicę twoię. *Leop Ps 131/12, Lev 25/18, Ps 118/67, Apoc 22/7, ZZ3v, AAA2;* Vkażelmi podobno Marciná Luterá/ Apoftátę Belzebubá/ y Bożego zdraycę ktory raz przyfiągwlzy/ prawdziwey náuki Kriřtuřowej przyftrzegac á od niey nieodlathywac/ złamał/ zepřował/ przyfięę *LeovPrzep G3; RejPos 83v marg; RejPosWiecz² 95v; WujJudConf 80; BudBib Ps 118/146;* Aby ludzye pobożni y cnotliwi wřędzye/ Iednořtáynym vmyřłem/ Páná Bogá řwego/ Chwalili/ przyftrzegaiac/ řwiętey woley iego. *HistHel A; CzechRozm 87v, 172v [2 r.];* Iż nowego przymierza zacnieyřze řa piřmá przetoż ich więcey trzebá przystrzegac. *CzechEp 115 marg;* iż to tylko naydořkonálřza ieřt mądrořc y vmieiętnořc Chriřtyánřka/ dáley řię nic nie domyřlac nád to/ co ieřt w řłowie Bożym wyráżono: [...] tego zász co tám rořkazano/ mowiono y pořtanowiono/ wiernie y řzczyrze aż do końcá przyftrzegac. *CzechEp 252, 47, 86, 112, 114, 116, 208; ArtKanc O16. Cf* »przystrzegać rozkazania«, »ustaw przystrzegac«.

przystrzegać czego [= tego, czego nakaz dotyczy] (18): Ten Pořtepek okořo Przyřyřag ná wielu mieyřtcách ieřt abrogowány/ ná wielu go theř przyřtrzegaią *GroicPorz z3, dv;* Nie ieřt ten cřłowiek od Bogá/ ktory řobbothy nie przyřtrzega. *Leop Ioann 9/16, Ps 38/2, Rom 2/26; KuczbKat 295;* Niemieyćieřz tedy zá złe Preřlatom nářzym/ że Diřciřliny od Apořtořów y řtářřych řwoich kořciřłowi podáney przyřtrzegaią *WujJud 156v, 140, 153; WujJudConf 107v, 156v;* ktorzych cnot napilniey w tym řywocie nářzym przyřtrzegac mamy. *RejPosWřstaw 22; MycPrz I B3v; CzechRozm 242; ModrzBaz 33;* że táki złe rozumie Chriřtuřá/ ktory wierzac w Chriřtuřá/ przyřtrzega zakonnych vczynkow.

CzechEp 33; [iż ani Bogá fye bali/ á służby y chwały iego przyftrzegáli. *SolikZiem* C2]. *Cf* »obyczaju przystrzegać«.

przystrzegać czego [= *pozycji, stanu, tj. obowiązków z nich wynikających*] (6): kthorzy będąc kápłanmi/ kápłánftwá fwego nye przyftrzegáya/ zá nyedbáłołcyá á proznowaným fwoim vtrácá práwá á dobrá kápłánftwá fwego. *GliczKsiąż* O5v; *RejWiz* 80; *WujJud* 210; Pilnie tego przyftrzega co przyftoi cnemu/ Nie da żaden przygány náłzemu Sędzyemu *PaprPan* R; [Mułzę ia przyftrzegác ftanu fwego/ ieftem Slachćic/ Bifikup/ Woiewodá *WujPosN* 1584 II 79 (*Linde s.v. przystrzedz*)]. *Cf* »powinności swej przystrzegać«.

W charakterystycznych połączeniach: przystrzegać całym sercem, cnotliwie, szczerze, uprzejmie, wiernie; przystrzegać chwały bożej (2), [jakich] *cnot, dyscypliny* (2), *kapłaństwa, nauki* (*Krystusowej, apostołskiej*) (4), *powieści [bożej], powołania swego, prawdy [bożej]* (2), (*pism nowego*) *przymierza* (2), *przyrodzenia, przywilejow, rzeczy gruntownych, sądow [bożych], słow(a) (bożego, prorocstwa)* (4), *sprawiedliwości zakonu, świadectw [bożych]* (2), *testamentu [bożego], urzędu, wolej [bożej]* (5), *zachowania, zakonnych uczynkow.*

Zwroty: »obyczaju przystrzegać« (2): *Morem custodire, Obyczáyu á záchowania prziftrzegác. Mącz* 75d; *WujJud* 167v.

»pilnie, z pilnością przystrzegać« [*szyk zmienny*] (11:1): [*aby przywileje*] *przes Pifárzá/ wyrozumnym włzem ięzykiem/ były czytáne/ żeby miefzczáne wiedząc ie/ tym pilniey ich przyftrzegáli/ y wedle nich fye záchowywáli. GroicPorz* kv, dv; *RejWiz* 80; *Bo Pan Bog* gotow ieft dóry fwoie dáwác káżdemu/ ktory czyni co nań zależy/ á powołánia fwego pilnie przyftrzega. *WujJud* 210, 140; *WujJudConf* 107v, 156v; *RejPosWstaw* 22; *CzechRozm* 242; *PaprPan* R; *Nic świętobliwego niemoże być w Mieście/ iefli ten fpołob życia [małżeństwo]/ niebędzie świętobliwie záczeń/ záchowan/ y vfrzeżon. A ktore małżeńftwo tego pilnie nieprzyftrzega [parum diligens observatio]/ tedy [...]* *ModrzBaz* 33; *CzechEp* 114.

»powinności swej przystrzegać« = *officium retinere Mącz; colere a. sequi officium, tueri munus suum Cn* (2): *In munere suo versari, Vrzędu á powinności fwey prziftrzegác. Mącz* 486b, 448a.

»przystrzegać rozkazania (*a. przykazania*), *mandatow*« = *custodire mandata Vulg; custodire praecepta PolAnt* [*szyk zmienny*] (5:2): *Iefliby [...]* przykázaniá moie^{go} *nieprzyftrzegali/ [...]* wyftępy ich płágami karać będę *MurzHist* O2; *y będą przyftrzegác mándatow ich [Rzymianie Żydów]* krom zdrády. *Leop* 1.*Mach* 8/28, *Deut* 11/22, 1.*Mach* 8/26; *Moiá rzecz rofkazánia krolewfskiego przyftrzegác/ tákże y przyięgi Bożey. BudBib Eccle* 8/2, *Ps* 118/168; *CzechRozm* 69.

»ustaw, zakonu, praw przystrzegać« = *mandata a. praecepta a. statuta custodire PolAnt* [*szyk zmienny*] (4:3:2): *Bychmy fie w cudze práwá półtronne miotáli/ Snadźby lepiej bychmy fwych domá przyftrzegáli. RejZwierc* 247; *BudBib Ps* 104/45, *Ez* 18/19, 37/24; *WierKróc* B2v; *ktoby go [obrzezania] wżywác chciał/ ten też y wżego zakonu przyftrzegác powinien CzechRozm* 98, 69, 71v, 207v.

Szeregi: »przystrzegać a (i) czynić« = *custodire et facere Vulg, PolAnt* (2): *Leop Deut* 11/22; [*mówi Bóg:*] *Lecz rzeczeńcie/ dla czego nieponieście fyn niepráwości oycowey? A(toli) iż fyn [...]* wżech vftaw moich *przyftrzegál/ y czynił ie/ (przeto) żywác żyć będzie. BudBib Ez* 18/19.

»przystrzegać i wypełniać« (1): Abowiem ia ieftem Pan Bog wálf: Czynćie przykazánia moie/ á ładow przyftrzegayćie y wypełniayćie [*custodite et implete*] ie/ ábyćie mogli miefzkáć ná ziemi/ krom wífelkiego ftrachu *Leop Lev 25/18*.

»przystrzegać a zachowywać« (1): Y dał im [*Bóg*] ziemie pogánfkie á pracę narodow poliedli. Aby przyftrzegáli wftaw iego/ á zakony iego záchowywáli [*Ut custodirent statuta eius, et leges eius conservarent*]. *BudBib Ps 104/45*.

W przen (1) : MOwiłem będę przyftrzegał drog moich: bych czym nieufthąpił w ięzyku moim. *Leop Ps 38/2*.

Przen [czego = tego, czego nakaz dotyczy] (1) : Dla tego duch ś. przyiał poftawę gołębice/ iż oná nád inłze rzeczy żywiące miłości przyftrzega. *CzechEp 38*.

a. Przestrzegać zaleceń lekarskich [czego] (2) :

Zwroty: »dyjety przystrzegać« (1): á porządnie fiedząc [*w wodzie cieplicznej*] dijety przyftrzegaymy dobréy. *Oczko 28v*.

»pilno przystrzegać« (1): tho więc naczętfza/ że ducie zśiedzeniem w wánnie złączaią: inłzych okoliczności/ które łą powinny/ pilno przyftrzegaiąc: á tego nawięcý/ áby w nich chóry nieufypiał *Oczko 18v*.

2. Uprzedzać o tym, co komuś grozi, ostrzegać [kogo jako 'że'] (1) : dał [*Pan*] rozność dziwnych náuk/ kthore fie rozłaiły po wźemu fwiátu/ rozważnie przyftrzegaiąc tego nędznego człowieká/ iáko miał gwałt czynić tym twárdym przypadkom przyrodzenia fwego *RejZwierc 4v*.

3. Dbać o dobro lub całość czegoś, aby coś nie doznało uszczerbku; observare Modrz, Cn; custodire, servare Vulg; vigilare Mącz; incumbere Modrz [w tym: kogo, czego (24)] (25) : gdym się chriftuła zaprzál/ i temże^m wiarę vtracił/ poznałem/ ale niewczas/ iáko trzeba wiary przyftrzegać *MurzHist Lv; Leop Ez 48/11; GroicPorz g3; Mącz 496a; WujJudConf 147; ZOwiemy połpolicie człowieká takiego wykrętnym ábo przewrotnym/ ktory wźytko wywráca/ o káżdym zle rozumie/ á we wźytkim tylko rzeczy fwych przyftrzega. RejPosWstaw [110³]v; gdyż tho Pańftwo dla tego nawięcey zániołło fie ná vpadek/ zesmy PANA BOGA wielce obraźili/ pothym theż/ nie przyftrzegamy flawy kthorey zówfze Przodkowie náłzy zwykli przyftrzegáć/ á publica commoda nie łą nam ná pieczy *MycPrz II A4, I C3; [IsocrGlicz li2v; iákoby oni [niektórzy młodzi ludzie] w żołnierftwie rofkofzy y piefzczoty więcey przyftrzegáli/ niżeli o poczyt fwoie dbáli CiceroKosz b4v; ktory [Hektor] fie dołyc dobrze zálftawiał zá połpolite dobro/ á przyftrzegał Oyczyzny. HistTroj H4*].*

Zwroty: »pilnie, z pilnością przystrzegać« = *tueri Modrz (3:1); WujJud 126v; ModrzBaz 23, 36; A przedsię [rózne wiary w Polsce] pod iedną/ tą docześną ziemfką zwierzchnością żywąc/ pokoiu y zgody w rzeczypołpolitey ziemfkiey między łobą nie targaia: owfzem fię łpolnie z wolności fwych wefelą/ y z pilnością ich przyftrzegaią: káždy nabożeńftwá fwego wedle wiary fwey pilniąc. CzechEp 13*.

»pożytku [czyjego] przystrzegać« = *operam tribuere Mącz (2); Mącz 463d; Ieft tedy to wrząd zwierzchnych Pánów/ wźytkie obywatelów fwoich łprawy wiedzieć/ [...] ná wet wźytkich rzeczy ciężar ná łobie odnośić/ á wtem wźytkim dobrá y pożytkow Rzeczypołpolitey pilnie przyftrzegáć [saluti et commodis reipublicae prorsus incumbere]/ á o pożytki fwe nigdy fię tak nieftaráć/ áby [...] ModrzBaz 23*.

»samego pisma praw przystrzegać« = *przestrzegać litery prawa* (1): tákby też v nas byli poftánowieni dozorce lub łtrożowie praw: ktorychby vrząd był/ nietylko fáme⁸⁰ gołego pífmá praw przyftrzegáć [non tantum mutas legum litteras observare]/ ále y przeciwko tym ktorziby ie nárufzáli mocnie ftać *ModrzBaz* 95v.

Szereg: »chować a przystrzegać« (1): Bo Pan náłz tę łodkę fwą á ten Kofcyoł fwoy/ to ieft kázdy łtan Krześciyáńftwá fwego/ thák chować á thák przyftrzegáć raczy/ iż oná nigdy zánurzyć fie áni vthonáć nie może *RejPos* A5v.

a. *Pilnować rzeczy konkretnych i osób* (4) : Y rzekł Dawid: Poprawdzie dármom przyftrzegáł tego wlfyfłkiego co iego [*Nabala*] było ná pufłczyey/ tákó że nic niezginęło z thych rzeczy ktore kniemu náležáły *Leop* 1.Reg 25/21, 1.Par 26 arg.

α. *Trzymać straż, bronić dostępu* (1) : Hesperides, Dziewki Helperufowe bráta Atlántufowego które miáły ogród [...]/ którego ogrodu łmok przyftrzegáł. *Mqcz* 155c; [A cudá ktore fie działy przy Páná Iezufowey łmierci/ gdy obaczył Rotmiftrz y s swoimi żołnierzmi co Páná wifzącego ná krzyżu przyftrzegáł/ przelękli fie bárzo *GrzegŻarnPos* 1582 794 (*Linde s.v. przystrzedz*); gдые Herkules/ Telámon/ Peleus/ woyłko [z okrętów] wywiedli/ á v okręthow/ ktorychby przyftrzegáli/ Kaftorá á Polluxá y Neftorá zoftáwili. *HistTroj* B4, A6v].

β. *Dbać o wygląd* (1) :

Zwrot: »przystrzegać pilnie« (1): Lecż rzec ieft naypilnieyfza/ záfwe mieć zwierciádło/ Skąd znáć/ gdyby co fkázy/ vrodzie przypádło. Zwáfzczą by niewiśiáły/ wárgi iák kielbáfy/ Ktorych przyftrzegáć pilnie/ trzebá powfze czáfy. *PaxLiz* D3.

b. *Bronić w sądzie; w zwrocie*: »rzeczy przystrzegać« = *causam defendere a. defensitare* *Mqcz* (5) : Asto advocatus cuidam amico, Stoyę tu/ yeftem tu obliczny ymieniem przyyaciela mego rzeczy yego prziftrzegáć y práwem łpierać chcąc. *Mqcz* 418a, 80a, 251a, 378b, 429d.

Szereg: »bronić i przystrzegać« (1): Cognitor, Vznáwácz/ yednacz/ Też ten który rzeczy czyyey ná łądzie bróni y prziftrzega. Vulgo procurator. *Mqcz* 251a.

4. *Starać się, działać w sposób, który zapewnia pożądaný wynik; operam dare* *Mqcz* [ze zdaniem dopełnieniowym; w tym z zapowiednikiem: tego (10); (a)by, żeby] (10) : Ne quid detrimenti fiat dabitur opera a me, By fie w czym łzkodá nie ftála będe yá tego prziftrzegáł [!]. *Mqcz* 128a; ktorzy [...] wnet opufzczáią/ dla márnegó pożytku/ zwierzone łobie kofcioły á owieczki Páná Kryftufowe/ nie thego przyftrzegáiąc áby ich tym więcey pozyfkáć mogli do oney wieczney owczarniey Pánu łwoiemu/ [...] ále żeby fie thu tylko dobrze mieli *RejPosWstaw* 42; Nadto y tegołmy (ile z nas być mogło) przyftrzegáli/ żebychmy łłowá Hywreyłkie wřzędzie iednako tłumaczyli. *BudBib* b4, b3v, c; *WierKróc* B3; [przyftrzegano być ma/ aby nie potrzeb było/ onei [kłátwy] naprzećiw komu vżywać *UstKościel* 62].

Zwrot: »pilnie przystrzegać« (3): *GliczKsiąż* I5v; Sędzia ma tego pilnie przyftrzegáć/ áby źli byli karáni *GroicPorz* c4v; Lecżby tego trzebá pilnie przyftrzegáć [*diserte cavendum esset*]/ áby żadnemu znich [trzech skarbników]/ iednemu bez drugiego niewolno było nic wzięć do łkárbu/ áni też komu dáwać z łkárbu/ iedno wřzytkim wępółek. *ModrzBaz* 123v.

Szereg: »przystrzegać a (i) na umyśle (a. u siebie) mieć« [szyk 1:1] (2): bo kto nie chce czego wzyść/ ma to v niebye myeć y tego pilnye przyftrzegąc/ áby rzeczy nyepoznánych nye myał zá poznáne/ to yeft/ áby nie doftátecznye tego náuczyl/ y zupełnye tho wyrozumywał coby chcywał rozumyeć. *GliczKsiąż* 15v, Bv.

5. *Zwracać uwagę, zastanawiać się, rozważać; custodire Vulg; videre Modrz* [czego] (4) : *Leop Ps* 107/43; tychże też łow vzywa [*anioł posłaniec*] mowiąc: bo oto poczęłás/ y vrodziłás. Iełzcze coś więcey mowi/ niż v *Ezaiasz*/ ábowiem iełli włafności łow przyftrzegąc chcemy/ tedy *Ezaiasz* tak mowi/ [...] *CzechRozm* 133v.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): *ModrzBaz* 44 cf *Zwrot*.

Zwrot: »pilnie przystrzegać« (1): záprawdě y ci/ ktorzi Rzeczápołpolitá władáią/ máią tego pilnie przyftrzegąc [*diligenter videbunt*]/ komuby dobrze Rzeczápołpolitá poruczyć mogli. *ModrzBaz* 44.

Szereg: »ani przystrzegać, ani pamiętać« (1): [*W obliczeniach Danielowych podana jest inna liczba lat i tygodni niż w Józefowych*] Aleć przedlię BOG to/ co wyrzekł przez fwego proroká/ czáfu fwego wlyftko wypełnił/ á czáfu rás zámierzonego nie przepał: choćiaz tego ludzie przepáli/ áni tych iego tegodniow przyftrzegáli áni ná nie pámiętáli. *CzechRozm* 170v.

6. *Wystrzegać się, unikać [w tym: czego] (4)* (4) : (*marg*) Czego przyftrzegąc ma ten coby z żydy porządnie mowić chćiał. (-) Ia gdybym z żydy mowić miał nie zárazbym z Iezufem Chriftušem fynem Bozym ná plác wyiezdzał: owfzem bym nie tego dłuęo bárzo: wyftrzegął/ żebym go áni wfpominał. *CzechRozm* 69, *v; [*Wfzákże práwu świeckiemu nie godzi fię wfzelákíey lichwy dopufzcząc/ boby to z wielką vtrátą y vpadkiem Domow y Fámiliy w Rzeczyápołpolitey być muśiało/ czego práwodawce y vrząd powinni przyftrzegąc. ŚmigLichwa* 15].

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego] (1); aby, [żeby] nie (1): *KuczbKat* 65; [*wziąwly nudum Regem ab occidente/ [...] á thákby trzebá przyftrzegąc žeby nas fua exiciali natura et moribus táki Pan niezáráził. Sentencja D*].

Zwrot: »przystrzegać pilnie« (1): dla słow vftth twoich [*Panie*] iam przyftrzegął pilnie drog twárdych [*ego custodivi vias duras*]. *Leop Ps* 16/4.

W przen (1) : *Leop Ps* 16/4 cf *Zwrot*.

7. *Przyglądać się z uwagą; observare Mącz, PolAnt; advigilare, asservare, invigilare Mącz; notare Modrz* (6) : *Advigilo*, *Prziftrzegam*/ pilnie ftrzegę/ yeftem bárzo czuyny. *Mącz* 496a, 389a.

przystrzegać czego (2): *Mącz* 496b; Ale od takowey zárázy [*tj. gry w kości, biesiad itp.*]/ trudno młode ludzi pohámowác/ chybá žeby ofoby zacne á powázne ná to były poftánowione/ ktorziby ich złych obyczáíow przyftrzegáli/ á froęościá iáką karáli. *ModrzBaz* 13v.

a. *Śledzić [kogo]* (2) : Y Stáło się gdy on [*Jezus*] wfzedł do domu nieiákíego kfiązęćíá Fáryzeyfkíego w łobotę ieść chlebá/ á oni go przyftrzegáli. *BudNT Luc* 14/1.

[*Zwrot*: »pilnie przystrzegać«: iżeby oni/ ktorzy y s swoiemi do Kościoła bes przyczyny słuffnei chodzić niechcą/ bes kary nieodefzli/ máią być [...] we wfí každey vftawíeni/ ktorzyby takowych słowa Bożego pogardzićielow/ pilnie przyftrzegáli. *UstKościel* 163v.]

Szereg: »przystrzegać albo bacznóść mieć« (1): Herus me iussit Pamphilum observare, Pan mój roskazał mi ábych Pámphilufá prziftrzegął álbo nań bączność miał *Mącz* 389b.

Synonimy: 1. chować, dzierżeć, egzekwować, mieć, obserwować, pełnić, trzymać, ważyć, wypełniać, zachowywać; 3. bronić, chować, chronić, mieć, opatrować, opiekac się, opiekować się, pilnować, żywić; 7. badać, obserwować, przypatrować się, śledzić.

Formacje współrdzenne cf STRZEC.

Cf PRYZSTRZEGAJĄCY, PRYZSTRZEGANIE, PRYZSTRZEGANY

ALKa, ZCh